

FERENCZES ISTVÁN

Veszedelmekről álmodom 5/2

FERENCZES ISTVÁN (1945) Csíkszereda

Nagyváradtól délre, a Fekete-Körös völgyében fekszik Bélfenyér, vagy ahogyan a partiumi magyarság nevezi, az „el nem sodort falu”. Az oklevelek először 1552-ben említik. A település a váradi püspökség birtokai közé tartozott, a török hódoltság alatt elpusztult, de utána újra benépesedett. Határában a középkorban két falu is állott, Búzás és Szigeti néven. A Rákóczi-szabadságharcban, 1703. szeptember 1-jén Boné András ezredeskapitány kurucjai itt verték meg az aradi vár ellenük kivonult rác katonáit. Egy 1766-os canonica visitatio régi, kis köegyházát említi, megjegyezvén róla, oly kicsi az egész, „hogy híveinek felét sem foglalhatja magába”. Lakói mindig is magyarok voltak, és katolikusok. Az 1910-es népszámláláskor még 1500 főt számláltak össze. A 2011-es romániai népszámlálás 643 főt jegyzett. A régi Bélfenyér lakóiról tudni kell, hogy híres szekérgyártók voltak, termékeik keresettek voltak Arad és Békés megyében. A faluban volt plébános Bunyitai Vince apát-kanonok, történelemtudós, aki 1875–1880 között volt Bélfenyér plébánosa, ahonnan a váradi püspökségre került levéltárosnak, egyháztörténészként a Magyar Tudományos Akadémia tagja lett. Bélfenyéren van eltemetve az édesanyja. Talán az ő emlékére hozta létre a faluban mint címzetes püspök a vincés nővérek zárdáját. Ebbe a Fekete-Körös-völgyi faluba érkezett meg 1944 nyarán nagybátyám, együtt Bodosi Marian atyával. Akkor még népes volt a falu, aztán ott voltak a környékbeli szórványfalvak, a zárda, bizonyára ezért küldött két papot Márton püspök úr.

1940-ben jelent meg Budapesten az Athenaeum kiadásában Fodor Ferenc *Az el nem sodort falu* című könyve, amelyben Bélfenyér és Tenke helytörténetét dolgozta fel. Innen van Bélfenyér mellékneve. 2006-ban a temetőben „Az el nem sodort falu hőseinek emlékére” emléktáblát avattak. Nem véletlenül. 1949 júliusában fellázadt a környék a magas beszolgáltatási kvóták s a cséplőmunkások bérének megváltoztatása miatt, ami abból állt, hogy a természetbeni juttatás helyett miniszteri rendeletre pénzt ígértek, de azt nem fizették ki. Hasonló volt a helyzet a környékbeli román falvakban is. Mindenütt megtagadták a munkát. Katonaság lepte el a vidéket, a szomszéd Kocsuban agyonlőttek egy fiút. Bélfenyéren a katonaság heteken keresztül vegzálta a falu lakosait, hatvan-hetven embert tartóztattak le, keresték a Fekete-Körös-völgyi lázadás értelmi szerzőit. Bélfenyéren Csák Lászlót és Bíró Józsefet lőtték agyon augusztus 3-án hajnalban. Megkezdődtek a deportálások. Bihar megyéből közel kétszáz családot deportáltak. Bélfenyérről hat családot raktak marhavagonba, s költöztettek dobrudzsai kényszerlakhelyre.

De mi történt 1944 őszén András nagybátyámmal? Sehol semmi nyom.

•

*Hét kereszt alatt fekszem,
Hét kereszt alatt felkelek,
Őrizz angyal éjfélig,
Boldogságos Szűz Anyám virradatig,
Jézus Krisztus mindaddig,*

Hogy gyarló testem ne vigyék,
 A szívem el ne alugyék,
 Hogy minden gonoszt láthassak,
 Gonosz tőlem távozzék,
 Sátányok megköttessenek,
 Hogy testünk ne rettegjen.
 Hogy testünk ne fertőzze meg.
 Nagy Atya, Fiú, Felség,
 Éljen az örök dicsőség.
 Ma vagyon péntek, annak es a napja,
 Viszik Jézust latrok közi...
 Meglátták a kegyetlen zsidók,
 Felfeszítették a magos keresztfára,
 Folyt a szent vére,
 Hervadott szent színe,
 Szomorodott szentanyja.
 Szólt Boldogságos Szűz Mária:
 Ó, fiú, fiú, szerelmes szent fiú,
 Én azt tudtam, te leszel a búslátott bús fiú,
 Ó, anyám, anyám, szép Szűz Máriám,
 Én vagyok a búslátott bús fiú...

•

Nem véletlenül nevezik Dél-Bihart, a Fekete-Körös völgyét az itteni magyarok véráztatta földnek. A Fekete-Körös völgye mint magyar néprajzi tájegység a Bihari-hegységtől az Alföldig terjed, magyarul falvai Belényes közelében Köröstárkány, Kisnyégerfalva, Várasfenes, Körösjánosfalva, Belényessonkolyos, Belényesújlak, Magyarremete, a folyó Alföldre ömlésénél fekszenek Gyanta, Kisháza, Tenke, Tenkeszéplak, Bélfenyér.

A legelső atrocitások még 1919-ben történtek Köröstárkányban és Kisnyégerfalván. 1919 áprilisában megkezdődött a román csapatok offenzívája a Técső–Szatmár–Csucsá vonalon. A Székely Hadosztály, az egyetlen rendezett magyar fegyveres erő, amely szemben állt velük, jelentős létszám-beli hátrányban volt, a Fekete-Körös völgyében is felvette a harcot az előrenyomuló ellenséggel. Ezekből a harcokból kivették a részüket a köröstárkányiak is a Verbőczy-zászlóalj oldalán, amely a túlerő elől lassan vonult vissza, egészen Köröstárkány–Kisnyégerfalva vonaláig. Április 18-án érkezett a hír, hogy Kun Béláék vörös csapatai Csucsánál megfutamodtak, így a Fekete-Körös völgyében harcolókat a bekerítés veszélye fenyegette. Verbőczy elrendelte csapatainak visszavonulását Nagyváradig. A két falu védelem nélkül maradt. A reguláris román csapatok továbbvonultak, de 19-én, nagyszombaton a két faluba félkatonai alakulatok és katonai egyenruhába öltözött környékbeli román civilek törtek be. Módszeresen kirabolták a falut, és 91 tárkányit gyilkoltak meg. Az áldozatok között volt nő, férfi, öreg, fiatal, de még vak, süket is. Egész családok tűntek el, de olyan is előfordult, hogy áldozataikat megcsönkítették, vagy élve temettek el embereket. A faluból elmenekülők a szomszédos Várasfenes román lakóinál leltek menedékre. A szomszédos Kisnyégerfalván 17 embert gyilkoltak meg.

Köröstárkányban nyolcvan év múlva, 1999-ben állítottak emlékművet a mártírok emlékére. Addig viszont 1919 áprilisa tabutémának számított. Még egymás között sem merték emlegetni a tárkányiak.

Szinte hasonló módon zajlottak az események 1944 szeptemberében is. Szeptember 13-án a magyar és német csapatok betörték Dél-Erdélybe, és el-

foglalták Aradot, benyomultak a Fekete-Körös völgyébe is. Azonban itt is hatalmas túlerővel találták szembe magukat. Az előrenyomuló szovjet s az alig három hete melléjük szegődött új szövetséges román csapatok elől vissza kellett vonuljanak. Kíméletlen, nehéz harcok voltak, némely falu többször is gazdát cserélt, de végül győzött a túlerő, a Fekete-Körös-völgyi magyar falvak ismét védtelenül álltak az ellen előtt.

A Bélfenyértől alig 15 km-re lévő Gyantára 1944. szeptember 24-én vonulnak a későbbi győztesek. A honvédsereg után vonuló harmadik hegyivadász hadosztály egyes osztagai nagyszámú környékbeli önkéntes, az úgynevezett „voluntárok” (NB.: Tehát nem Maniu-gárdisták, amiként édesanyám, illetve a Székelyföldön emlegették...) kíséretében érkeztek meg a faluba. Legyilkoltak 47 személyt. Sokakat megverték, asszonyokat, lányokat becstelelítették meg, a szalmakazlat rágyújtották a benne rejtőzőkre, raboltak, romboltak, gyújtogattak, felgyújtották a református parókiát. A gyantai vérengzés legfiatalabb áldozata a kétéves Antók Julianna, a legidősebb a 71 éves Köteles Pál volt. A nemzeti intolerancia csimborasszóját, az etnikai tisztogatás morbiditását a helybéli, Togyinka nevezetű román molnár esete illusztrálja a legbeszédeesebben. Togyinka az egyik szomszéd faluból nősült be Gyantára, őt is betelepítették a kivégzendők közé. Szólt a katonáknak, hogy ő román. Kiállították a kivégzendők közül. – De ott van a feleségem és a két gyermekem – próbálta menteni övét. – Ők is románok? – kérdezték a voluntárok. – Nem, ők magyarok. – Akkor ők ott maradnak! – hangzott a Bride nevű tiszt válasza. – Akkor visszaállok közéjük – mondta Togyinka. Feleségével, valamint 13 és 17 éves fiával együtt őt is agyonlőtték.

Gyanta borzalmas vasárnapjáról a lágerbe hurcolt református lelkész fia, a bukaresti tévé magyar adásának szerkesztője, Boros Zoltán készített filmet 1990 után *Fekete vasárnap* címmel, amelyet bemutattott a Duna TV is. De emléket állított az akkori eseményeknek a falu másik jeles szülötte, Köteles Pál is *Hotel Kárpátia* című regényével. Ekként nőtt Gyanta a dél-bihari magyarság golgotás jelképévé. Mellette csak emlegetni szokták a Belényes melletti Magyarremetét, ahol azokban a napokban 36 személyt gyilkoltak meg. Szentmihályon és Kishalmágyon 6-6 személyt, jobbra fiatal fiúkat végeztek ki. (NB.: A Kishalmágyon kivégzetteket Magyarremetéről hurcolták el.) Mezőbikácson pedig 7 személyt, közöttük a falu bíróját, Takács Mihályt és Rostás Biri cigány zenészt, mert irredenta nótákat játszott. *Vae victis.*

•

Hol történhetett meg András nagybátyámmal az édesanyám által elmesélt horror? Talán ott volt valamelyik helyszín közelében? A ferences barátokról azt tartja a fáma, hogy az ő útjaik is kiszámíthatatlanok, mint az Istené. Avagy Bélfenyéren is történtek atrocitások, amelyeket nem jegyeztek fel a krónikák? Dénes László nagyváradi közíró barátomra kérdeztem rá, hogy tenkei léteére nem tud-e valami konkrétat az 1944 őszén a környéken történekről.

A következő választ kaptam tőle: „...a felsorolt településeken (NB.: lásd fent) garázdálkodtak a félkatonai és reguláris román csapatok, más helyszíneken inkább az oroszok gyilkolástak-raboltak, de ezeknek nem volt etnikai, bosszú jellegük, és szörványos esetek voltak, azonkívül persze mindenütt vannak katonasírok, mert mindenütt folytak kisebb-nagyobb harcok, de a magyar katonasírokat '89-ig titkolni kellett, vagy egyszerűen eltüntetni őket.”

A bélfenyéri plébánosnak, Kiss Mártonnak híre van a falu határán túl is. A vincés apácák felhagyott zárdájában létrehozta a Szent Miklós Gyermekotthon, ahová a környékbeli rászoruló gyermekeket gyűjtötte össze, ezzel megmentette az elnéptelenedő falu iskoláját is. Ugyancsak ő hozta létre a Kolping

Család Egyesületet, amely által sikerült megmozgatni a falu fiatalságát. Szóval azt tette, amit tennie kell egy felelős értelmiséginek, ami Bélfenyéren azt jelenti, hogy nem szabad feladni az „el nem sodort falut”.

Levelet írtam neki, amelyben arra kértem, hogy nézzen utána a parókia levéltárában nagybátyám bélfenyéri éveinek, különös tekintettel 1944 őszére. Választ nem kaptam a levélre, bizonyára nem volt rá ideje. Felhívtam telefonon. Elnézést kért a válaszlevél elmaradásáért, s elmondta, hogy a Historia Domus nincs meg, de az anyakönyvben rátalált P. Salamon Benignusz nevére, 1945. január 6-án temetett, abban az évben összesen 19-szer. '46-ban 16 temetés és 19 keresztelés volt, amelyeket hol ő, hol Bodosi Marian atya celebrált. '47-ben bérmálás volt a faluban, valószínű ekkor dőlt el a sorsa, hogy visszahelyezik az erdélyi egyházmegyébe, mert egy július 27-i temetés után többet nem szerepel a neve az anyakönyvben.

Ennyi, aminek leírt nyoma van – mondja Kiss Márton atya –; hanem nemrég temettünk újra három magyar honvédot a temetőben. Jeltelen sírjaik addig a templomkertben voltak. A helybeliek elmondása szerint három lemaradt magyar katonáról van szó, akik a beözönlő ellenség elől a templom tornyába menekültek. Bizonyára tűzharcban estek el.

Hát ez az! Nem tudom, valamiféle megtorlások követték-e a három magyar honvéd levadászását, de a legelső, akit felelősségre akarhattak vonni, az nem lehetett más, mint a pap, hiszen csakis ő engedhette fel a templom tornyába elrejtőzni a horthystákat, akik vissza is lőttek. A pap pedig már a lövöldözések kezdetén köthette a nyúlcipőket. Így menekülhetett meg nagybátyám egy híd alá rejtőzve, nyakig vízben állva várhatta, hogy továbbvonuljon a front. Nem hiszem, hogy napot-éjjelt töltött ott, amint édesanyám mesélte, de sok-sok órát didereghetett a szeptemberi Fekete-Körös hűvös vizében. Bele is halhatott volna a feredésbe. Huszonnégy éves volt akkor, épp életének a felénél tartott.

Mindezeket elmeséltem Erzsike unokanővéremnek, aki hihetőnek vélte, mi több, megerősítette, hogy ezek történhetek Andrászával 1944 őszén. Mert ők 1945 tavaszán már Bélfenyéren laktak bátyánk oltalma alatt.

Ők Pesten éltek. Édesapjuk, aki a vezérkarnál volt sofőr, Ausztriában esett fogságba, nagynéném a két leánykával ott maradt a háborús fővárosban, ahol egyre gyakoribb vendég lett az éhség, a nélkülözés. Nagybátyám mindezt tudhatta, mert május elején ott termett, felcsomagolta a családot, s több mint kalandos, marhavagonos vonatozások után Váradig utaztatta őket. Ott fogadott egy szekeret, amely Bélfenyérig szállította. Unokanővérem elmondása szerint elég siralmas látvány fogadta a feldúlt parókián. De a templom sekrestyéjében, a szomszédos zárdában is halomban, átázva heverték a padlóra összedobált misekönyvek, szétzúzott bútorok, értéktelenebb kegyeszek, az értékesebbjét rekvirálták, mint ahogyan a plébániáról is. Még a csuháját is elvitték. Ennek illusztrálására egy '44 decemberében, Bélfenyéren, bátyámról készült fényképet mutatott, amelyet mellékelek is, s amelyen inkább hasonlít egy bazárbéli szegény törökre, mint ferences szerzetesre.

Ha nem hinnék a sorsszerűségben, az eleve elrendeltségben, valamiféle isteni iróniának kellene hinnem azt, hogy P. Salamon Benignuszt életének utolsó két évére újból eme a vidék felé sodorta a végzet. A göröngyös úton... Hiszen ha ránézek a térképre, légvonalban a Fekete-Körös-völgybéli Bélfenyér és Selénd között 30 kilométernyi lehet a táv. Az előbbi Bihar megye déli, az utóbbi Arad megye északi határán fekszik, Aradtól 55 km-re.

Bátyám halálakor motoszkált bennem egy elszánás, hogy egyszer majd visszatérek a faluba és környékére, de az egész csak képzelmény maradt. Nem, nem megyek immár Seléndre, nem fogom bebarangolni a hajdani Zaránd vármegyét. De a Wikipediának köszönhetően csak tehetek egy virtuális vidékjárást.

Selénd a Zaránd-hegység északnyugati lábánál, a Csigér-patak jobb partján fekszik, nem messzi Borosjenőtől. Községközpont. Dezsőháza, Kávna, Lugoza és Újrakos tartozik hozzá. Első okleveles említése 1334-ből való, amikor Solend néven jelenik meg, 1475-ben pedig Seléndként egy nemesi előnévben szerepel. Silingyia néven 1779-ben említik. A 19. század közepén Deseő Ádám itt építi meg kastélyát, szervezi meg seléndi központú uradalmát, amely egy 695 holdas tölgyerdőből és 643 holdnyi szántóból állott. A falu lakói tehát nem véletlenül lettek híresek tölgyfából készített termékeikről, amelyeket Arad, Pankota, Borosjenő piacain értékesítettek. A falu román lakói mellé az 1890-es években a Neuschloss család kiirtott erdőinek helyére magyarpécskai, battonyai és Hont vármegyei magyarokat és szemlaki németeket telepítettek. Abban az időben két magyar iskolája is volt, egy katolikus és egy evangélikus. A feljegyzések szerint Arad vármegyében itt terjedt el először a kávéivás szokása. Az 1910-es népszámláláskor 1537 lakosából 827 fő volt román, 639 magyar és 69 német. A 2002-es romániai népszámláláskor 471 lakosából 416 fő volt román, 39 magyar és 11 ukrán nemzetiségű. Vallás szerint pedig 410 ortodox és 49 római katolikus, tehát nem csak magyar nemzetiségű katolikusok lakják. 1965-ben, amikor bátyámat ide helyezték, talán valamivel nagyobb lehetett a magyarok száma, de nem sokkal.

Rá megyek a temesvári püspökség honlapjára, megtalálom Selénd egyházmegyét, és ledöbbenek: Selénd tényleg a szórványok szórványa. Római katolikus egyházához több mint hatvan, talán még filiának sem nevezhető falu tartozik! Rest nem leszek – mondom magamnak –, s megpróbálok a hatvanból minél többet kiböngészni a virtuális szótáron. Többnapos keresgélésem eredményeképpen született meg az alábbi táblázat:

	<i>A falu neve</i>	<i>Lélekszám 2002-ben</i>	<i>Magyar most</i>	<i>1910-ben</i>	<i>Első okleveles említés</i>
1.	Háromalmás (Almaş)	1576	1	16	1316 Almas
2.	Báltfalva (Gurahonţ)	1800	9	500	1386 Gurahonc – Honc
3.	Barza (Bârsa)	909	1	54	1489 Barsa
4.	Borosberend	231	–	18	
5.	Boncfalva (Bonţeşti)	660	–	179	1441 Bocfalua
6.	Raj	81	–	19	
7.	Borontok (Busturesc)	300	1	32	1553
8.	Solymosbucsa (Buceva)	169	–	8	
9.	Bajnokfalva (Buhani)	176	3	10	1441 Baynokfalua
10.	Körösökény (Butini)	2186	–	22 (33 r. k.)	1200 Buttyin
11.	Kávna (Cavna)	347	–		
12.	Kurtakér (Chier)	1216	–	73	1325 Keer

13.	Keszend (Chisindia)	892	2	21	1350 Kesend
14.	Alcsil (Cil)	530	–	88	1360 Chyl
15.	Köröskocsoba (Cociuba)	16	–	12	1553 Kocsoba
16.	Kontrató				
17.	Koroknya (Crocna)	384	–	16	1447 Korotna
18.	Köved (Cuied)	672	3	30	1447 Kewed
19.	Dézna (Dezna)	743	4 (234 r. k.)	161	1318 Deznye
20.	Décse (Dieci)	726	– (34 r. k.)	39	1613 Deákfalva
21.	Dancsfalva (Donceni)	159	–	7	
22.	Dúd (Dud)	693	– (31 r. k.)	42	1162 Dud
23.	Édeslak (Dulciu)	74	–	3	
24.	Körösfényes (Feniş)	120	–	910	1553 Fenes
25.	Honctó (Gurahonţ)	1802	9	531	1386 Hunc
26.	Zaránhodos (Hodiş)	199	11	6	
27.	Honcér (Honţişor)	326	–	39	1441 Hontser
28.	Zöldes (Iacobini)	183	–	26	1439 Zeldefalua
29.	Újrakos (Iercoseni)	61	–		1441
30.	Ignafalva (Igneşti)	261	–	2	1553 Agnafalva
31.	Jószás (Iosaş)	239	–	6	1574 Kisjószás
32.	Kőrakó	384			
33.	Déznaláz (Laz)	48	–	2	
34.	Seléndliget				
35.	Gósd (Paulian)	317	–	6	1553 Gosd
36.	Lugozó (Lugurău)	123	13		
37.	Madarsák (Mădgireşti)	271	– (19 r. k.)	24	1525 Madarsákfalva
37.	Menyéd (Minead)	103	2		1619 Alsómenied
38.	Alménes (Minişel)	163	1	19	1561
39.	Felménes (Minişu de sus)	71	–	31	1746 Felménes
40.	Menyháza (Moneasa)	636	17 (125 r. k.)	95	1597 Monyasza
41.	Mosztfalva (Merseşti)	44	–	4	1439 Mosztagywayfalva
42.	Zarándnadas (Nadăş)	789	–	95	1464 Nadas
43.	Nádalmás (Nădălbęşti)	111	–		1553 Nadalbalfalva
44.	Kisfeketefalu (Neagra)	91	–	13	1553 Kisenegra
45.	Paizs (Păiuşeni)	381	–	3	1574 Paliy
46.	Holdmézés (Pescari)	386		11	1553 Holdkerews
47.	Parázs (Părneşti)				
48.	Kertes (Prunişor)	543	– (105 r. k.)	19	1406 Kertes
49.	Bozásd (Rădeşti)		–	8	1441 Bodzafalva
50.	Kisróna (Pănuşa)	272			
51.	Rékes (Revecis)	309	–	2	1553 Rekecz
52.	Borosrózsa (Roşia)	55	–		
53.	Dezsőháza (Satu mic)	209	87	694	1888 Dezsőháza
54.	Szelezsény (Sălăjeni)	194	1	12	1574 Zelechya
55.	Borossebes (Şebiş)	5343	185	1072	
56.	Alsószakács (Secaş)	415			
57.	Mikószlatina (Slatina de sus)				
58.	Susányfalva (Susani)	204	3	2	1574 Zuzzanfalva
59.	Sólymosbucsa (Buceava)	169	–	8	1496 Solmosfalva
60.	Feltót (Tăuţi)	756	4	43	1496 Feltoth
61.	Toplica (Topliţa)	2973			
62.	Marosnagylvölgy (Valea mare)	200	–	25	1717 Valnova
63.	Vészalja (Văşioaia)	67	–	10	1574 Baraj
64.	Zombrád (Zimbru)	330	1	32	1553 Zombrad

Nem, nem hiszem, hogy bátyám bejárta volna valamennyi filiáját. Hiszen még egy biciklije sem volt. A legtöbb helyen templom sem volt. Négy vagy öt helységnek volt az ő idejében római katolikus temploma. Talán egy-egy temetésre elfuvarozták, de nem valószínű, hogy más ceremóniákra is. Keresztelőre, házasságkötésre inkább a hívek utaztak a szórványokból Seléndre. De lehet, hogy ezért sem, elmentek a helybéli pópához, hiszen több lehetett a román ajkú katolikus, mint a magyar. Furcsának tűnik a plébánia megszervezése is, hiszen a város rangú Borossebesen több katolikus élt, mint Selénden, és templom is volt. Körösbökényen, Menyházán (NB.: 1926-ban szüntették meg a plébániát), Feltóton pedig Árpád-kori templom van. Valószínű, hogy ezekben a templomos helységekben rendszeresen szolgált. És gondolom, néhányszor elment a Fekete-Körös völgyébe, Körösbökénybe, Körösfényesbe és Köröskocsobába, hiszen ez utóbbi Bélfenyér szomszédságában van. Az 1949-es lázadáskor itt lőttek meg egy fiút, s a bélfenyériek is kapákkal, villákkal felfegyverkezve ide vonultak az igazságért, de a katonaság visszakergette a rebelliseket.

Főiskolás éveim alatt bátyám kétszer is volt a kolozsvári kórházban, Otea Sanyi és Erzsike néni rendezte, jól emlékszem, egyik alkalommal élet-halál közt szenvedett, meg sem ismert. Ezért nem értem, hogy az egyházmegye vezetése miért helyezte a partiumi kigyérült, kigyérített magyarságának egyik, talán legnagyobb, legszórványosabb plébániájára, amely Arad megye keleti részének falvait fogta egybe a Maros és a Fekete-Körös között, mintegy száz kilométeres körzetben. Ha Majláthfalván az volt az ok, hogy nem tudta már ellátni tisztességesen hivatását, akkor hogy láthatta volna ezt a hatalmas szórványt? Nem lett volna jobb, ha lenyugdíjazzák? S ha hazajön, nagymama és édesanyám ápoló felügyelete alá? Nincs sok értelmük ezeknek a kérdéseknek, inkább sohasem múlt lelkiismeret-furdalásom nyaggat a legkisebb királyfi gyalázatos elmúlása fölött, ó jaj, hogy nem tudtam édesapám temetése után rögtön hozzá utazni, hogy legyen bár valaki, akinek haldoklásában kezébe tegye a kezét, aki úgy égett el, mint a mindkét végén meggyújtott gyertya... A közeledő államvizsga idegesítő kényszere csupán hitvány és aljas magyarázat...

•

Bátyámat Bélfenyérről 1947 nyarán helyezik vissza a gyulafehérvári egyházmegyébe, egyenesen a vajdahunyadi rendházba. A visszaemlékezők szerint ujjongva, lelkesen érkezett, hiszen végre népes lelki közösségben találta magát, olyanban, amilyenre mindig is vágyott, amely hasonlított a csíksomlyóihoz. (Egyszer Majláthon arról beszélt nekem, hogy életének vágya a csíksomlyói zárda volt, ott szeretett volna élni s működtetni a négyszáz éves Kájoni-féle könyvsajtólót.) Illúzióiban azonban mélységesen csalódnia kellett.

Sarány István *Erdélyi Fioretti* című könyvében P. Szalontai Barnabás vallomásaiban a következőket olvasom: „A teológiánk nagyon nehéz volt. Először azért, mert nemigen volt megalapozva, másodszer pedig tele volt izgalmakkal az egész. Tele izgalommal, mivel állandóan zavartak. Akkoriban kezdett kiépülni Vajdahunyad. A hatalom már ezerkilencszáznegyvenhétől nem nézett jó szemmel bennünket, szüntelenül zaklattak. Munkásruhát öltöttek magukra a szekusok vagy a rendőrök, és azzal jöttek, hogy bennünket elzavarjanak, hogy kérem, mi menjünk el, mi, munkások nem nézhetjük, hogy egy ilyen munkásvárosban ferences teológia legyen. Így aztán negyvennyolcban ki akartak üríteni, de csak negyvenkilencben jöttünk el. Akkor lefeküdtünk a küszöbre, s azt mondtuk: – Csak a testünkön keresztül! Ha végigtaposnak

bennünket, ha meglőnek, ha megölnek, akkor se, elmegyünk, de csak az erőszaknak engedve hagyjuk itt a teológiát... Ezerkilencszáznegyvenkilenc november harmincadikán, pontosan esti harangszókor egyszer csak megkaptuk a parancsot, hogy vonuljunk le az ebédlőbe. Lementünk. Akkor tizenöt teológus volt, abból öten voltunk felszentelve. Persze ránk rontottak vagy hatvanan-százan, ki tudja, hányan voltak. Bennünket, akiket felszenteltek, egy sötét Dubába raktak be az egyik öreg tanárunkkal. Ő azóta meghalt, itáliai volt, úgy hívták, hogy P. Gatti Kelemen. [NB.: A velencei provincia tagja, a hunyadi teológia meghívott morális tanára volt. Vizitátor generálisként 1948-ban ő szervezte meg a medgyesi káptalant, az utolsót a kommunista hatalom ideje alatt. Emiatt Bukarestbe hurcolták, hónapokon át kínozták, majd halálos betegen engedték haza, ahol bele is halt elszenvedett sérüléseibe.] Annyira sötét volt. Hát szekusok voltak, kérem szépen. Ronda volt maga a sofőr is... Meg voltunk győződve, hogy ő valahol kiugrik, és bennünket egy szakadékba belök.”

A teológusokat szétszórták, hazakergették őket, néhány szerzetes és néhány tanár még maradt a kolostorban. Bátyám negyvennyolc tavaszán még végigkíséri Márton Áron püspök urat a Zsil-völgyi bérmakörútján, de a vészterhes felhők csak nem múlnak felőlük. Ötvenegyben eljön augusztus 20., Szent István éjszakája, amikor összegyűjtik az erdélyi ferenceseket, és a máriaradnai kolostorba viszik kényszerlakhelyre. A hatalom cinizmusára, aljasságára jellemző, hogy a rendtartomány névadójának a nevenapján szervezték meg az egész akciót.

•

Márton püspök úr 1948-as Hunyad megyei, Zsil-völgyi bérmakörútja nem volt egy diadalmenet. Bátyám szempontjából is mégér egy csendes kismisé. Kudzsiron a dévai, vasesztergályosból lett főispán megbízásából a szászvárosi szolgabíró még üdvözlö a Főpásztort, de az út további állomásain a hatóságok a leggyalázatosabb eszközökkel próbálják akadályozni. Andráska mint a hunyadi teológia és rendház segédlelkésze és szórványgondozója Marosilyén csatlakozik a kicsiny csoporthoz, és végigszenvedi, -izgulja a megpróbáltatásokat. Ez néhai Jakab László kanonok visszaemlékezéseiből derül ki, aki elég részletesen foglalkozik a Zsil-völgyi kálváriával. „Az ottani plébános, Faragó Vilmos a Főpásztor megérkezésekor már jelezte, hogy forró a hangulat Lupényban – írja a kanonok úr. – Rendzavarás azonban nem történt, csak elutazáskor az állomáson. A vonattal hazainduló munkásokat a fiatal agitátorok összegyűjtötték, és hangosan kiabáltatták: »Le a pápával, az amerikai bérencel, le a kapitalisták barátjával...« A vasúti kocsiban ülő Főpásztornak még az arcizma sem rándult meg. Salamon Benignusz OFM, aki elkísérte a Püspököt, a nyitott ablakot föl húzta. Egy az agitátorok közül azonban a fölkébe rohant, lehúzta az ablakot, és dühösen kiáltott: »hallja a Püspök, hogy mi a nép véleménye!« A Püspök nem engedte meg Benignusz atyának, hogy újra föl húzza az ablakot. Ekkor dobott be valaki egy tyúktojásnyi követ az ablakon keresztül a Püspök atya felé. A kő dr. Maczalik Győző kanonok ölébe esett. A forgalmista vetett véget a tüntetésnek azzal, hogy két-három perccel az indulás előtt fölemelte a zöld tárcsát. A munkások erre fölszálltak a kocsikba, nagy részük éppen abban a vagonban tolongott, ahol a Püspök atya tartózkodott. Nem volt kellemes érzés, amikor az egyik munkás a fölke ajtaját megnyitotta, azonban a kínos érzés fölengedett, amikor a munkás bocsánatot kért a többiek nevében is, hogy ezek a kellemetlenkedő fiatal agitátorok kényszerítették őket, azonban ne tartson tőlük a Püspök úr... Barátságosan integertett feléjük.”

(NB.: A kődobálás családunk legendáriumában úgy rögzült, hogy bátyám volt az, aki elkapta a Püspök atya felé repülő követ, és kidobta az ablakon. És nem kő volt, hanem kézigránát. Ennek a legendás túlásnak az lehetett az alapja, hogy nem ez volt az egyedüli eset a bérmakörút alatt. Ugyanabban az évben Felcsíkon is készítettek elő merényleteket a szervek.) Jakab kanonok úr a petrozsényi bérmálásról többek között a következőket jegyzi föl: „...az előkészítő szertartás alatt elvették a villanyt, és az agitátorok a szomszédos kertek léceit szaggatták le, és kövekkel döngették a templom ajtait, palánkjait. Elég nagy zajt csaptak. Benignusz atya idegesen ment ki az udvarra, s ő is vaktában követ ragadott, a kerthez csapta, s aztán elnémultak a csendzavarók. Amikor azonban a templomból jöttünk, egy csoport belénk akart kötni.”

Vulkányban a Demokrata Nők Szövetsége tüntetett: „Le a kapitalista bérencsel!” jelszóval. Petrillán a villanyt vették el, Lónyatelepen a vész-szirénát szólaltatták meg. Szinte mindenütt akadtak agitátorok, lelkes hívei a szép új világnak itt, a „romániai kommunista proletárdiktatúra fellegvárában”, az „élcsapat képviselői” mindent megtettek, hogy kálváriává váljon a bérmakörút. Ez már a sztahanovisták időszaka, akikkel tele volt az akkori sajtó, dicshimnuszokat zengtek róluk, emlékszem, hogy az iskolai tananyagba is belekerült Mikó Ervinnek egy Koptekin nevű Zsil-völgyi sztahanovista bányászról írott szocreál riportkönyve. A katartikus, megdöbbentő igazat az egész „mozgalomról” ugyancsak Jakab kanonok úrtól tudjuk meg, aki a lónyatelepi látogatósról beszámolva elmondja, hogy milyen is volt az itteni sztahanovista buzgalom, amelynek eredményeképpen 16 bányász vesztette az életét egy robbanásban. A hívek „érzéktelensége” meglepte a megfigyelőket, agitátorokat. „Azért lephette meg őket ez az »érzéktelenség«, mert nemrégiben történt a bányában az a robbanás, amelyben a 27 éves Gocsmann Sándor sztahanovista és 15 társa vesztette életét. Ifjúmunkás brigádnak volt a vezetője, s rekordokat döntött meg csoportjával. Akkor mondták el a bányász egyháztanácsosok: 72 órát tartózkodtak lent a tárnákban, s fekete kávéval és rummal élénkítették magukat, s majdnem félholtan hozták őket a felszínre. Tovább is hősködtek. A bányamérnök megtiltotta a leszállást, de Gocsmann nem fogadott szót, s a mérnök be sem fejezte a jegyzőkönyvet, a tragédia bekövetkezett. Volt közöttük egy 16 éves ifjú, kedves ministránsa Karda Ferenc főesperesnek. Még csak segéd munkásként munkálkodott a brigádban, s éppen vízért indult, körülbelül 60 méterre lehetett a robbanás helyszínétől, s lett épen maradt áldozata a szerencsétlenül járt brigádnak, mert a többieket a robbanás szétzaggatta. A szerencsétlenül járt munkacsoportban többen is voltak katolikusok. [NB.: És magyarok...] 16 koporsó egymás mellett megrendítő látvány volt. A Püspök atya nyilvánosan is kifejezte együttérzését a bérmáláson megjelent hozzátartozóknak. Fölzokogtak a szentmisén megjelent hozzátartozók... Ott volt a bányászok között egy országosan többszörösen is kiemelt bányász, akit a főesperes úr utóda, Páll József a jobb kezének nevezett.” (NB.: Koptekinről van szó.)

„Fuksz Gábor petrozsényi plébános úgy tervezte, hogy Aninoszára taxit küld ki az ottani bérmálás befejeztére. Azonban időközben a »hivatalosak« értesültek az aninoszai bérmálásról. Petrozsényben mind a hat taxit berendelték a milíciára, és nem engedték el egyiket sem. Mivel autó nem érkezett, egy gyorsfutárt küldtek, hogy a Püspök úr gyalog fog elindulni.” De már az Aninoszára való indulás is rossz előjelekkel kezdődött. A felfogadott taxit szintén berendelték a milíciára. Délután kettőkor indult egy teherautó a bányászokkal Aninoszára. A teherautó padlóját fölmosták, kényelmes széket raktak a közepére, még szőnyeggel is leterítették. Megkérdezték a püspök urat, hogy elfogadja-e ezt a megoldást. „Nagyon örvendek, hogy a munkásokkal

utazhatom” – válaszolta. Jött az újabb utasítás: délutánra a járatot felfüggesztették. A szomszédos Vulkánban találtak egy lovas bérkocsist, aki vállalta, és nagy titokban kilopta a Főpásztort Aninoszára. „Abban a hiszemben – írja Jakab László –, hogy sikerült az aninoszai utat meghíúsítani, az állomásra küldték ki az agitátorokat. Salamon Benignusszal és a főlsereléssel, s még egy alkalmi kisegítővel az állomásra mentünk. B. atya vette meg a három jegyet, s még végig is játszotta az aggodalmaskodót, és méltatlankodott amiatt, hogy a Főpásztor lekéste a vonatot. Hogy sikerült a félrevezetés, azt az agitátorok kaján vigyorgásából lehetett látni.”

Azért idéztem hosszabban a kanonok úr emlékirataiból, mert nemcsak a boldog emlékezetű Márton Áronról, a dübörögve harsogó új világról, de bátyámról is elég érzékletes képet festett. Igen, ilyen volt ő, Laci nagytata kicsi királyfia.

•

„Az 1951. esztendő rendi szempontból nagyobb változásokat hozott az erdélyi ferencesek életében, mint évszázadok óta bármelyik – írja visszaemlékezéseiben P. Keresztes Albin atya. – Az évszázadok óta fokozatosan fejlődő provinciát oly vihar rázta meg, amely a rendet kipusztulással fenyegette. Elszaggatták a gyökereket, hogy a fa magától száradjon ki.”

A törvényrendelet, amellyel felszámolták a római katolikus rendeket, csak a tanító rendekre vonatkozott, a ferencesek pedig hivatalosan pasztorális és ápoló rend volt, rájuk nem vonatkozott a felosztatás. Ellenük egészen mást találtak ki. A hatalom arra gondolt, hogy ha összegyűjti őket, nagyon szűk és ínséges kényszerlakhelyre kényszeríti a rendet, ahol ki fognak éhezni, az összezártság konfliktusokat szül, rövid idő után maguk fogják kérni felosztatásukat. A ferencesek lelki nagyságát bizonyítja, hogy ez nem történt meg. A hívek Erdély legtávolabbi részeiből is ellátták élelemmel a Máriaradnára összezsúfolt több mint százötven szerzetest. Valóban olyannyira zsúfolt volt a rendház, hogy legtöbbjüknek a folyosókon, a templomtoronyban jutott szálláshely. De a rend vezetése szabadegyetemet, kórust szervezett, Erdélyi Ferences Futár címmel folyóiratot szerkesztettek, a teológusokat pedig tovább tanították.

A ferencesek Szent István-napi összegyűjtéséről ahány kolostor, annyi történet létezik. Számomra a legérdekesebbnek a székelyudvarhelyi történet tűnik, amelyet P. Keresztes Albin nyomán teszek közzé, aki *Így lopták el a barátokat Székelyudvarhelyről* címmel írta meg visszaemlékezését: „....Egyszer azzal állít be Dukát József káplán, hogy azonnal falaztassam be a Szerefikumból (rendi növendékek bentlakása) a zárdába átjáró ajtókat, mert holnap egy bizottság átveszi, államosítja azt. Megtörtént. Később, abban az évben vagy a következőben az ebéd alatt jött egy másik bizottság azzal a megbízással, hogy a zárdát is elveszik, nekünk lakásnak meghagynak két szobát és a házi kápolnát. Megtörtént. Ha jól emlékszem, akkor heten voltunk, berendezkedtünk, ahogyan lehetett... Később felszólítást kaptunk a hatóságoktól, hogy költözzünk át Csíksomlyóra. Mivel ezt nem tartottuk titokban, vasárnap a templomunk nemcsak zsúfolásig megtelt, de a folyosón is állottak az emberek, s a Főtéren egész délután hatalmas tömeg hullámozott. Délután hivatott Szilágyi főispán úr a vármegyeházára. A tömeg némán nyitott utat nekünk, s láttam, hogy nem csak katolikusok vannak közöttük. Megkértem a főispán urat, hogy hasson oda, hogy a barátokat ne vigyék el Székelyudvarhelyről. Láthatja, hogy a nép mennyire ragaszkodik hozzájuk. Az esetből tanultak. Ezért törtek ránk éjszaka. Este 11 után még fent voltam. Egyszer csak nyílik az ajtó, s belép egy szekus két milicistával. Udvariasan, de határozottan megkért, hogy adjam ki a parancsot az alattvalóimnak: öltözzenek, készüljenek,

mert visznek Csíksomlyóra. Azt válaszoltam, hogy ilyen parancsot nem adhatok, mert ez törvénytelen dolog. – Mi kiadjuk a parancsot – válaszolta –, csak mutassuk meg a szobákat. Mert mindjárt meglátja, hogy többen vagyunk és erősebbek vagyunk. – Azt gondoltam, hogy erősebbek – válaszoltam érdesen –, mert ha én lennék erősebb, úgy kidobnám az urakat, hogy a nyakuk törne ki. – A szekus elmosolyodott, a kadicsfalvi milicista káromkodni kezdett. A vezető csak rápillantott, s rögtön elhallgatott. Megyünk a folyosón, hát minden ajtóban, még a kórus, a szószék ajtajában is egy-egy milicista feltűzött szuronynyal. Az udvaron két teherautó ponyvával borítva s milicisták. Később tudtam meg, hogy az egész negyed körül volt véve, mert házi borbélyunk észrevette, hogy valami baj van. Megpróbált valamelyik ház kapuján bemenni, hogy a kerítésen keresztül bejusson a mi kertünkbe s aztán hozzánk. Minden kapuban milicista őrködött... Összetörve, kedvtelenül csomagoltunk. Egyik milicista megsúgta, hogy a húsfélét mind csomagoljuk be, a paszuly közé ő maga rakta be a tojásokat. Bizalommal megkérdeztem, hogy hová visznek. – Nem tudok semmit – súgta. Éjjel két óra elmúlt, amikor autóra raktak. A sofőr mellé beült a szekus, és mindkét autóban hátul egy-egy milicista őrködött feltűzött szuronynyal. A kulcsokat magukhoz vették. Ők azonban álkulccsal jöttek be a zárdába. Bár semmit sem láttunk, de rögtön éreztem, hogy nem Csíksomlyóra megyünk... Augusztus 21-én az emberek megdöbbenve kérdezgették, hogy hová tűntek a barátok a zárdából. A következő nap a rejtély megoldódott. A teherautók tulajdonosa Pataki, bár ezt neki megtiltották, egy-két embernek megsúgta, hogy miként lopták el barátokat Székelyudvarhelyről.”

A szerzetesek kilenc hónapot laktak a radnai kolostorban, amelynek alsó udvarán a szovjet hadsereg állomásozott. (NB.: Számomra több mint ismerős az a kaszárnya, a főiskola után itt nyűttem hat hónapig az angyalbőrt. Az oroszok már rég kivonultak a kaszárnyából, a román hadsereg tartalékos tiszti iskolája vette át a helyüket. '56-ban innen is dübörögtek át Arad felé a testvéri tankok.) A ferenceseknek az oroszokkal szerencsájük volt. Őket nagyon zavarta a sok pap. Hát miért hozták őket ide, azért, hogy kikémleljenek, figyeljenek, akadályozzanak a munkában, a gyakorlatozásainkban? Ők intézkedtek tehát, hogy szétosszák a barátokat. Három kolostort jelöltek ki kényszerlakhelynek a számukra: a désit, az esztelnekit és a körösbányait. Az egész 1964-ig, az általános amnesztiáig tartott. A szerzetesek korlátozott számban lassan visszaszivárogtak kolostoraikba, illetve világi parókiákon szolgáltak.

•

A vajdahunyadi teológiát és rendházat ellenben már jóval korábban kizsigelelték. 1948 őszén már megkezdték a felszámolását. Fr. Bartalis János visszaemlékezéseiben részletesen leírja ennek a történetét. Tőle tudtam meg azt is, hogy nagybátyám ekkor segédlelkész és szórványgondozó volt. Gyalogolhatott napok hosszát a Vajdahunyad körüli szórványban, és amilyen lelkiismeretes ember volt, gyalogolt is, amíg hagyták.

„Alig kezdték meg az új tanévet – írja Bartalis atya –, 1948 őszén, egy szeptemberi napon, du. 3 órakor a zsolozsma végzése idején vasgyári munkások tömege árasztotta el a hunyadi zárda folyosóit. Azért rendelték ide őket, hogy kilakoltassák a barátokat, és elfoglalják a zárdát. Meg is kezdték a kilakoltatást az emeleti részen. A provinciátusból kihordták a bútorokat, egyelőre a folyosóra. A bútorok között volt egy nagyméretű feszület is.

A növendékek félbeszakították az imádságot, felmentek az emeletre, és tiltakozásuk jeléül háttal a soron lévő ajtó elé álltak. A munkások parancsolói (szekusok) így biztatták embereiket: »Dobjátok félre azokat a növendék barátokat!« Erre az egyik munkás felemelte, és e szavakkal csókolta meg a

feszületet: »Vai, Doamne, noi avem copii!« (Jaj, Istenem, nekünk gyermekeink vannak!) Erre a vasgyári munkások összenéztek, s parancsolóik szidalmi között eltávoztak. [...] Nagyon nyugtalan volt a helyzet Vajdahunyadon. Több alkalommal megpróbálták a kolostor egy-egy részét elfoglalni, de nem sikerült. A zárda oldalára felírták: »În aer cu acest cuib de spionaj!«, vagyis: »Levegőbe ezzel a kémfészekkel!«

Sajnos ez csak előjáték volt. A vége az lett, hogy 1949. november 30-án, Szent András apostol ünnepén este 7 és 8 óra között, vacsora alatt megjelent egy küldöttség bukaresti megbízással, egy Filemon nevű megbízottal az élen. A küldöttséget több tucat városbeli ember – közöttük részeg is – kísérte. Beütötték a klauzura ajtaját, előzőnlőtték az ebédlőt. Vezetőjük az ebédlőben felolvasta a szerzetesekre vonatkozó bukaresti rendeletet, és arra szólította fel a szerzeteseket, hogy csomagoljanak össze, és húsz percen belül hagyják el a kolostort. A szerzetesek arra hivatkoztak, hogy a rendelet nem vonatkozik rájuk, mert a ferencesek se nem tanító, se nem betegápoló rend, az állam csak a tanító és betegápoló rendeket szüntette meg. Hivatkoztak jogaikra, a vallásszabadságra. Érveiket semmibe vették. Utána csendben egy fél óráig farkasszemet néztek. El lehet képzelni, hogy milyen feszültség lehetett a lelkekben, a levegőben, ebben az élet-halálra menő csendben! [...] Ekkor a civil ruhás, revolverrel felfegyverkezett szekusok támadásba lendültek, megsebesítették Radványi Alajos testvért. Végül Szálvátor atya, rektor úr ezt mondta a klerikusoknak: »Testvérek, mi ekkora erőszakkal nem küzdhetünk. Menjen mindenki csomagolni, és hajtsa végre az utasítást. De azokról a testvérekről, akik nem végezték el a teológiát, gondoskodni fogunk, hogy eljussanak az oltárig!«

Végül a fel nem szentelt klerikusokat és a laikus testvéreket rendi ruhájuktól megfosztották, teherautóba rakták, és a piski vasútállomásra szállították. Mindegyiküknek a szülőfalujukba szóló jegyet vettek, szabályszerűen hazakergették őket, ahol aztán rögtön be is hívták munkaszolgálatos katonáknak. A tanárokat, az atyákat pedig szintén autóba gyömöszölték, és Gyulafehérvárra szállították, és beömlesztették a püspökség udvarára, hogy csináljon velük a püspök, amit akar. A püspök pedig már börtönben volt. Dr. Boga Alajos helynök fogadta őket, s gondoskodott további sorsukról. [NB.: Mártírhaltat hal a máramarosszigeti börtönben.] A kolostort kórházzá alakították át, később almérnöki intézetet rendeztek be. A teológia híresen gazdag könyvtárát teherkocsikon hordták szét. Egy részét elégették, másik részét zúzdába vitték, a harmadikat egy gépkocsivezető vallomása szerint: »Máma egész nap a billenő teherautókkal hordtuk a könyveket a Marosba.« Ó, sötét középkor. Ó, pestises fasizmus..."

„Vajdahunyadon hagyták P. Salamon Benignuszt. Rábízták a templomot és a plébánia vezetését – írja Bartalis testvér. – Meghagyták, hogy mindent úgy végezzen, mintha semmi sem történt volna. De reggel, amikor a hajnali misére, a rorátéra nagy asszisztencia helyett egyedül ment az oltárhoz, sírásra fakadt a hívő sereg. S néhány óra múlva tudta az egész város, hogy a barátokat elhurcolták. De akkora volt a terror, hogy senki sem mert szólani.”

•

A legkalandosabb útja Máriradnára Ferencz Ervin atyának volt, aki akkor a fogarasi rendházban szolgált. 1951. augusztus 20-án Kolozsváron a Szent Mihály-templomban megeskette unokahúgát. Édesanyjával együtt részt vett a lakodalomban is. A rokonoknál aludt. Másnap reggel elindult misézni. Az óvári ferences templomot azonban zárva találta. Előtte sírtak a hívek, elvitték az éjjel a barátokat, mesélték zokogva. Ervin atyát nem lepte meg a hír, hiszen

már két év óta a levegőben volt az elvitel lehetősége. Repülővel Nagyszebenbe utazott, ahová 11 órakor érkezett meg, a kolostor előtt ugyanazok a hírek várták. Titokban Fogarasra utazott a fontosabb dolgok megmentéséért. Cellájában nyolc kécsapkás várta. Köszönés után sarkon fordult, és bevágta maga mögött az ajtót. Átugrott a kerítésen, és elrejtőzött, majd motorkerékpárján Brassóba menekült. Itt eladta a motorkerékpárt, árából élelmet vásárolt, és bevetette magát a Déli-Kárpátokba. Később megtudta, hogy a rendtartomány valamennyi szerzetesét Máriaradnára koncentrálták. Meg sem állt odáig. A kolostor előtt nagy ujjongások közepette találkozott rendi testvéreivel – meséli Bartalis atya. P. Benedek Fidélt rendtartományfőnök nem ment ki fogadására, kiüzent, hogy nem tudják, mi lesz velük, legalább ő maradjon meg „magnak”. Hazament a szüleihez, egy darabig ott bujkált Gyergyószárhegy környékén. Egy nap az édesapja azt mondta neki, hogy „fiam, jobb lenne, az lenne a becsületes, ha te is vállalnád a többiek sorsát”. Ő ezt parancsnak vette, s október 3-án bajszosan, szakállasan, civilbe öltözve megérkezett Máriaradnára. Elsőre nem ismerték fel, de aztán ujjongva vitték a megterített asztal mellé. A főatya kiadta a parancsot: „Reggelre obszerváns barátoknak szeretnék látni!” Ő Máriaradnán maradt a barátok 1952-es, három másik kényszertáborba való szétosztása után is. Talán ha Désre, Eszternekre vagy Körösbányára kerül, nem kerül bele a Szoboszlai-féle összeesküvésbe, amelyben előbb halálra ítélik, majd életfogytiglani kényszermunkára változtatják az ítéletét. De hát akkor Ervin atya nem lett volna Ervin atya. Sorsa mindig előtte járt.

Azért időztem Ervin atya kalandos életénél, mert nagybátyámhoz ő, a volt osztály- és teológustárs, legjobb barát vitt a legközelebb, hozta emberközébe bátyámat. Ő mondta el róla számomra a legkegyetlenebbet is. Szerinte a tündéri, mindig jókedvű, Laci bácsira emlékeztető humorával, tevékeny, gyakorlatias, minden helyzetben magát feltaláló, mindig talpraesett, magát igazán mindig a rendtársai között élőnek elképzelő Andriskával a rend nem tett jót, amikor egyedül hagyta Hunyadon.

– A lehető legrosszabb történet vele akkor – mondja Ervin atya. – Talán kiváló gyakorlati érzéke, mindent, a legnehezebb feladatokat is kiválóan megoldó képessége miatt választották őt a feladatra. Ez a feladat pedig borzalmas volt. A rendházunk melletti temetőt kellett átköltöztetnie. Nem csak a rend halottait temették ide, ez nagy temető volt, tulajdonképpen a hunyadi magyarság temetője. Úgy-e, akkor lett a szocialista román ipar fellegvára a vajdahunyadi vasgyár, nektek az iskolában is erről tanítottak. Ennek a terjeszkedése miatt adták ki a parancsot a hatóságok, hogy el kell költöztetni. Ha nem deportálják a testvéreinket, az átköltöztetés több ember feladata lett volna, de egy embernek túl sok, túlon túl sok jutott, borzalmas lehetett...

Ervin atya elhallgat. Hosszasan tűnődik, elmereng.

– Andriska ekkor kezdett el inni...

•

Látom bátyámat, Laci nagyapánk királyfiát a proletárdiktatúra, az egyre fokozódó osztályharc, nemzetközi helyzet Hamletjeként Vajdahunyadon a régi, végítéletre szánt, a Kapisztrán János által alapított ferences rendház temetője és a kijelölt új helyszín között bolyongani, loholni életének minden másodpercében, még lázálmaiban is a végsővel, az elmúlás, a mindeneget megkörnyékező halál megmagyarázhatatlan valóságával viaskodni: *Ne törd tovább a csűrhejárást, nem üget a te szamarad jobban, hiába püfölsz... ha máskor ezt kéri tőled, hát mondd, a sírásó, mert az olyan házat csinál, hogy ítéletnapig el-tart... eredj csak, lódulj amoda Jáfethez, hozz nekem egy itce valamit, nem érzi a fickó, amit csinál, hogy dalol, midőn sírt ás...* Bátyám pedig civódik a mozdony-

szőke sírásókkal, akik ráérősen vájkálják az újabb kori, még „élőnek” mondható sírhelyeket, hiszen napszámra fizeti őket a vasgyár. Közöttük nem szerveztek sztahanovista műszakot, arrébb a régi jeltelen sírokat pedig földkotróval, földgyalukkal túrják szét, rakják billenő teherautóra, hogy majd ott, a másik helyszínen egy közös sírnak adják. Mit számít az, ha közben a gépek fogai közt összetöredeznek a porózussá öregedett több száz éves csontok.

Hát biz' úgy van az; és most... Féreg asszonyság beesett pofával, melynek csontját leüté a szerszám... furcsa átalakulás foly itt, ha beeláthatnánk... hát csak annyiba került táplálni e csontokat, hogy most tekézzenek velük... bizony bele-belerúgnak egy-egy elgurult koponyába, pedig ...egykor nyelve volt, szépen tudott dalolni, s hogy vágja a földhöz e pimasz, mintha Káin állkapcája volna, ki az első gyilkosságot elkövette... egy államférfi agya is lehetett, kinél a számár különb cselszövő, egy olyané, ki az Úristent is rászedte volna... vagy udvaroncé, ki oly szépen tudta mondani: Jó reggelt, édes úr! Hogy vagy, jó uram?... ez-s-ez úr méltósága lehetett, ki éig magasztalta ez-s-ez ő méltósága lovát. A dübörgő gépeket odahagyva visszamegy a sírásókhoz, akik épp tízóraiznak, nagyokat húznak a Monopol pálinkából, majd jobbra-balra meredezve kezükbe veszik a lapátot, csákányt, s komótosan tovább ásnak, kiemelik a még ép koporsókat, vagy csihányzsákba supantják az oszló, hányingert keltő, bűzt árasztó tetemeket, legtöbbször ott jajveszékelnek a hozzátartozók is, akik az emlékműveket bontó kőművesekkel okvetetlenkednek, zsebkendőkkal takarja mindenki az orrát, némelyek beszaladnak az elvadult bokrok közzé kivetni a rókaprémet. ...meddig áll el az ember rothadás nélkül a földben... hát bizony, ha már halála előtt nincs rohadva, mert manapság annyi franc-ette test kerül ide, aki a temetést is alig bírja... eláll az nyolc vagy kilenc esztendeig... a cserzővarga eláll kilencig... mert hát, uram, annak a bőre úgy kicserződik a mesterségivel, hogy nem soká ereszti átal a vizet, márpedig a víz leggonoszabb pusztítója ennek a mi kurafi testünknek... hát akkor azok a hullák, akiknek testét a kocszpor, az olaj, az acél, a vaspor cserezte ki, akiknek a legkisebb pórusa is füstfeketével vala eltömvé, és nem elég csak kiásni, bezsákolni, a boldogultak, akiket im tetemre hívnak, intézményesített hullagyalázás foly itt a vörös zászlók alatt, át kell őket fuvarozni a város másik végén lévő, az új temetőbe, ahol a kiásott sír mellett a pokol bűzében ha nem is teljes liturgiát, de legalább egy liberát el kell mondani azok fölött, akik talán azt hihették, hogy im eljött ideje a feltámadásnak, mily dőre remény, usgyi vissza a földbe az idők végezetéig, amíg a koponyák olyanokká nem válnak, mint szegény Yorické. Ismertem, Horatio, végtelen tréfás, szikrázó elmés-ségű fiú volt, engem a hátán hurcolt ezerszer, és most irtózik tőle képzeletem, gyomrom is émelyedik rá. Itt függött az ajak, melyet én összecsókoltam, azt se tudom, hányszor. Hová lettek bakugrásaid, dalaid, villámló élceid, melyek az egész asztalt hahotára fakaszták? Egy sincs már belőlük, hogy kimajmolnád saját torz képedet. Bezzeg most esett le az állad. No, eredj ő asszonysága öltözőjébe, s mondjad neki, fesse bár magát ujjnyi vastagon, erre jut az arca, eredj, kacagtasd meg vele... Mit gondolsz, Nagy Sándor is ilyenné lett a földben? S ilyen szaga volt? Ce pizda mami faceți aicia derbedeiilor urlă omul puterii tovarășul pãrinte de ce stați la taifași cu borfași în ritmul ăsta nici în cincinalul viitor n-o să terminați – mi az anyátok picisáját csináltok itt, gazemberek, ordít a hatalom embere, atya elvtárs, miért ül le tereferézni ezekkel a tyúktolvajokkal, ebben az ütemben a következő öt éves tervben sem végeznek... És mégis lenni kell, vagy... Meghalni – elszunnyadni – és aludni! Talán álmodni, ez a bökkenő. Merthogy mi álmok jönnek a halálban? Ha majd leráztuk mind e földi bajt. Ez viszsza döbbszent. E megmondolás az, mi a nyomort oly hosszan élteti. Mert ki viselné a kor gúny-csapását? Zsarnok bosszúját, gögös ember dölyfét, utált szerelme kínját, pör-halasztást. A hivatalnak packázásait. S mind a rúgást, mellyel méltatlannok bántalmazták a tűrő érdemet. Ha nyugalomba küldhetné magát egy pusztá

tőrrel, ki hordaná e terheket izzadva, nyögve élte fáradalmin? Ha rettegésünk egy halál utáni Valamitől, a nem ismert tartomány, melyből nem tér meg utazó, le nem lohasztja kedvünk, inkább tűrni a jelen gonoszt, mint ismeretlenek felé sietni. Eképp az öntudat belőlünk mind gyávját csinál... Páter Salamon Benignusz, nem kellene innen megszökni haza, Juliska nagymama főztje mellé, Laci tával felszekerezni a havasra, a Gozorúban lévő kaszálóra kaszálni, takarni, jóízű túrós puliszkát főzni, illatos sarjúszenában aludni, s ha eljön a szomjúság, nekifeküdni a forrás vizének, s hosszan hatalmasakat inni a tiszta vízből, inkább tűröd a jelen gonoszt... Sándor meghalt, Sándort eltemették, porrá vált, a por föld, földből sárt csinálnak, és így azzal a sárral, mely őbelőle lett, miért nem dughatnánk be a sörös hordót... nem mindegy hát, hogy milyen korszából, üvegből, kikkell, mikor, mit, mennyit iszunk...

A többi ügyis néma csönd.

•

Hogy mennyi ideig tartott a temető átköltöztetése, milyen rendszer szerint végezték, ki pénzelte, hány sírt kellett kiásni, majd újat ásni, a tetemeket újra eltemetni, körülbelülre sem tudnám megmondani. Pedig pontosan le volt írva az egész a Historia Domusban, Timár Asztrik atya, aki '90 után át-, illetve visszavette a vajdahunyadi kolostort, még olvasta. Aztán, amikor átadták a világiaknak a zárdát, a sok bába közt lába kelt az értékes dokumentumnak. Így hát csak képzelegni tudtam nagybátyám hamleti kálváriáit. Bartalis testvér visszaemlékezéseiben felsorolja a körösbányai kényszertáborba csoportosított szerzeteseket is, akik Máriaradnáról 1952. május 31-én, pünkösöd szombatján érkeznek ide. A felsoroltak között van P. Salamon Benignusz is. Valószínű, hogy ekkorra befejeződött a temetőköltöztetés, amely 1949. november 30-tól számolva 30 hónapig, vagyis két és fél évig tarthatott. Egy megtört, szomorú testvér érkezett rendtársai közé. Nem sokáig maradt közöttük, még abban az évben kihelyezték Maroshévízre, a világi plébániára. Személyi igazolványába valószínűleg beütötték a D. O.-t, mert emlékezetem szerint az alig száz kilométerre lévő városból nemigen járt haza. Talán ekkor dönti el véglegesen, hogy változtat eddigi státusán. Kilép a rendből, de azon az áron, hogy áttelepszik a bánáti egyházmegyébe. Így kerül Majláthfalvára.

•

Andráská nagybátyámat én nem láttam inni, azazhogy egyszer mégis. Ha ivott is, az sohasem terhelte, nem ment a szolgálata rovására. Egy dolgot viszont biztosan tudok: nem szeretett temetni. Amikor halálesetet jelentettek a faluból, a következő egy-két napban magába zárkózott, a máskori bőbeszédűsége elillant, alig váltott a környezetében élőkkel egy-két szót, nem figyelt sem mire, bent ült naphosszat az irodájában, valószínűleg olvasott. – Ne zavard most bátyádat! – mondta nagymama, ha kérdezősködésre hozzá akartam menni.

Július volt, dinnyerothasztó hőség, a majláthfalvi földutcák felvert pora szürkés kéken lebegett fölöttünk. Temetni mentünk: bátyám, a kántor úr, a harangozó és a két ministráns. Egyikünk a szenteltvíztartót, másikunk a füstölőt lóbálva ballagtunk a processzió előtt. Azt hiszem, a Kis utca felé mentünk, elég messzire a templomtól, csorgott rólunk a forró veríték. Már húsz méterről lehetett érezni a halottas ház szagát. Nem túlzok, ha azt mondom, hogy gyalázatosan émelyítő volt. Egy öregasszonynak, özvegy Enderle Józsefnének kellett megadni a végtisztességet. Akkor még Majláthfalván is a halál beállta után három napig tartották a háznál a tetemet. Mai ember képzelni sem tudja,

hogy ez mit jelent. Szerencsére azonban a háznál tartott liturgia elég rövid volt. Akkor még nem volt ravatalozó, az akkori szokás szerint a halotti szentmisét általában annak a napnak az estéjén tartották. A temető felé menet a pap és kísérete a koporsó előtt vonult, de a mi szerencsénkire a koszorúvivőket mögénk szervezték, elég távolra kerültünk Szent Mihály lovától, de csak éreztük rothadás szagát. De ki lehetett bírni. A temetői szertartás sem hosszú. Ellenben Majláthfalván volt egy hagyomány, évtizedek, talán századok óta rögzült szokás, az elhunyt búcsúzója. Nem sirató, hanem a menyasszonyi búcsúztatóhoz hasonlatos, rigmusba szedett, énekelt szöveg, amelyben a jobb-
létre szenderült nevében a kántor adja elő az általa elképzelt, leírt, rigmusokba szedett textust. Ezt néki külön megfizették, s a falu árgus szemmel, azaz füllel figyelte az elhangzottakat. Isten őrizz attól, hogy valami vagy valaki is kimaradjon a lamentációból! Ennek a külön mutatványnak egyfajta státuszszimbóluma volt. Utána napokig az elhunyt temetését emlegetve, erről tárgyalt a falu. Özvegy Enderle Józsefné búcsúzása hosszú, hosszú volt. Hiszen egyenként és név szerint kellett búcsúznia gyermekeitől, unokáitól, dédunokáitól, testvéreitől, szomszédaitól, komaasszonyaitól, sógoraitól, sógornőitől, barátnőitől, a rózsafüzér-társulattól és még nem tudom, kiktől. A ministránsruha teljesen lucskos lett rajtunk, alig álltunk a lábunkon, megpróbáltunk nem az orrunkon keresztül levegőt venni, de nem kerülhettük el a bomlás felénk áradó szagát, jött, hogy odaszóljunk a kántor úrnak, hagyja már abba. Bátyám rosszul lett. Arrébb támogatták, nagy nehezen fellocsolták, életet vertek belé. A koporsó sírba tételekor a *Hiszkegyet* már a kántor imádkoztatta végig. Kínlódva, de szinte rohanva bomlottunk hazáig. A sekrestyében gyorsan levetkőztünk. Uff. Otthon bátyám berohant az irodájába, az ajtót is nyitva hagyta maga után, az almáriumból kivett egy félig telt miseboros üveget, s azt egyleültében felhajtotta. Circumdederunt...

*Gyászba borult az isten városa,
Függönyt húztak az egek ablakára,
Mert már szenved az ártatlan bárány,
Vértől ázik a magos keresztfán,
Öltözzön már az öröm is gyászba,
Bánatosan nézek fel a keresztfára.
Hajlj alább szentséges terheddel,
Szent fiamot tőlem, oh, ne vedd el.
Jézust a keresztről hogy levették,
Mária ölébe helyeztették.
Oly keservesen sír szűz Mária,
Hogy a kősziklák megrepedtek rajta,
Így szólt, nyílj meg, oh, ajkak szép rózsája,
Csókjaimnak édes harmatára.
Fájdalmasan összerostokolna,
Ha nem fogná sírva Szent Magdolna.
Költi, költi, de szavát nem hallja,
Véres haja vállára van fagyva.
Kelj fel, Jézus, kelj fel,
Borulj a nyakamba,
Kelj fel, Jézus, kelj fel, Libánus galambja.
Költi, költi, de szavát nem hallja,
Véres haja vállára van fagyva.
Élet ura, meghaltál lelkünkért,
A sátánnak országát letörvén.*

*Szűzanyádnak fájdalmat tekintsd meg,
S a mennyei kincset nekünk add meg.
Dicséret, dicsőség az atyának,
Fájdalmas, Szentséges Szűzanyáknak,
És a vigasztaló Szentlélek Istennek,
Tisztelet adassék hétfájdalmú szűznek.
Fájdalmas, szentséges Szűz Mária,
Bűnösöknek kegyes pártfogója,
Vedd le rólunk a Szentháromság haragját,
Hogy ne vonja meg tőlünk irgalmát.
Szent vagy, szent vagy,
Seregek nagy Istene vagy.
Ámen.*

